Reiner Erika (Erica Reiner, 1924–2005) Budapesten született, a Pázmány Péter Tudományegyetemen, Laziczius Gyulánál (1896–1957) tanult általános nyelvészetet, illetve Dávid Antal (1890–1967) egyetemi magántanár óráin asszириológiát, amely tudománynak szentelte azután egész életét. (Több, később külföldön hírnevessé vált tudós tanult azokban az években Dávidnál, a Fővárosi Könyvtárban, amelynek aligazgatója volt, köztük Landler Péter, aki Pinhas Artzi néven lett ismert asszириológus, Szemerényi Oszvald indoeurópai nyelvész és mások.) 1944 sötét évében néhány egyetemista társával együtt – maga, bár római katholikus, szintén veszélyben – részt vett az üldözött zsidók segítésében, mentésében. Félelmeikről, tetteikről, bátorságukról az akkor hozzájuk tartozó Bárány Tamás regénye, az *Apátlan nemzedék* (1960) adott hírt az utókornak; a kis csoport egyik tagját, Dávid Antal fiát, a Gestapo ölte meg.

Erika 1948-ban szerzett diplomát a pesti egyetemen, utána azonnal Párizsba ment, és az École Pratique des Hautes Études professzoránál, Jean Nougayrolnál (1900–1975) *diplôme*-mal zárta le asszириológiai tanulmányait. 1952-ben Chicagóba került mint az Oriental Institute kutatási segédmunkatársa *(research assistant),* PhD már itt lett (1955). Az Oriental Institute 1921 óta dolgozott egy nagy akkád szótár anyaggyűjtésén. 1953-ban A. Leo Oppenheim (1904–1974) vette át a munkálatok irányítását. Erica Reiner 1956-ban a főszerkesztő helyettese lett, ebben az évben jelent meg a szótár első kötete. Oppenheim kiválása után (1962) ő lett főszerkesztő, a szótár 25 hatalmas kötetének szerkesztésében és írásában telt el életének több mint a fele. A főszerkesztői tisztséget 1996-ban tanítványa, Martha T. Roth vette tőle át, de ő nyugdíjban is minden nap dolgozott a szótáron. Halálakor már csak az utolsó kötet kézirata volt

Két király

Reiner Erika

1. Nabû-na'id: a múlt iránti érdeklődés

Az Asszír Birodalom bukása után, mely a méd támadások miatt következett be (Ninive, a főváros Kr. e. 612-ben esett el), már csak Babilónia tekintette magát továbbra is a mezopotámiai kultúra letéteményesének. Az újbabilóni vagy káld dinasztiából (6. század) való királyok – egy olyan uralkodóház tagjai, mely újonnan lépett színre Babilónban – úgy tevékenykedtek, mint ezer vagy még több évvel korábban élt elődeik örökösei. Különösen Nabû-kudurri-uṣur (Nebukhadreccar) és Nabû-na'id (Nabonidus) formálták meg írásműveiket a 3. évezred végi nevezetes agadei dinasztia és a 2. évezred eleji Hammurapi és utódai dicsőséges korában keletkezett alkotások mintája alapján. Nem hadi krónikákat írtak, mint azt az asszír királyok tették, hanem fogadalmi feliratokat. E feliatok azon a nyelven születtek, amelyet mi az akkori babilóni irodalmi stílusként ismerünk: ez volt a tudományos irodalom és a szépirodalom nyelve is, mely eltért a levelekben és jogi szövegekben használt újbabilóni dialektustól. E királyok írásművei azonban sok olyan elemet tartalmaznak, melyek feltételezik a régi királyfeliratok tudatos tanulmányozását. Az, hogy ilyen feliratok az ő korukig fennmaradtak, a grafikus sémákból, a szavak tagolásából és a kifejezésekből, melyek – olykor helytelenül – e régi szövegeket utánozzák, nyilvánvaló volna akkor is, ha nem ismernénk számos leírást arról, hogy az újbabilóni királyok hogyan kutatták fel és találták meg bizonyos épületek romjai között egy-egy korábbi elődjük eredeti alapító feliratát.[1]

A régmúltból fennmaradt sémák alkalmazása együtt járt azzal, hogy megújult az érdeklődés a sumer nyelv iránt, melyet az akkád kiszorított, és amely csupán egyes liturgikus szövegekben és többé-kevésbé a tudományos irodalomban őrződött meg. A tudósok a sumer háttérbe szorulása után is összeállítottak sumer szavakat és kifejezéseket tartalmazó listákat, ellátva őket akkád fordítással, az akkád tudományos szövegek pedig mindig is bőségesen használtak sumer szójeleket, különösen a szakszókincs részeként. Ezek a gyorsírás jeleinek szerepét is betöltötték, mivel egy ragozott akkád szó, melynek leírása gyakran három-négy vagy akár több ékjelet is igényel, egyetlen sumerogrammával lejegyezhető, esetenként legfeljebb egy további jel, egy fonetikus komplementum hozzáadásával, ha a sumerogramma által jelölt dolgot egyértelművé kellett tenni. Azonban ezeknek a sumerogrammáknak a használata a szakszövegek körén kívül sokkal ritkább és behatároltabb. Most viszont váratlanul még a káld dinasztia királyai is elkezdték bonyolult, gyakran eléggé szokatlan sumer kifejezésekkel színesíteni feliratait nyelvét. Amint ez a gyakorlat is mutatja, próbálták utánozni a régi feliratokat, mégpedig nem csupán az akkád, hanem a sumer nyelvűeket is, bemutatva jártasságukat a nyelv, az archaikus jelformák és olvasatok használatában. A nyelvvel együtt ezek a királyok régi szokásokat és ősi isteneket is felelevenítettek, vagy a korabeli isteneknek ősi neveket kölcsönöztek.

A régmúlt dolgok ilyetén kutatása mögött mindenképpen összetett okok álltak, és bár ezek egyáltalán nem könnyen átláthatók, kétségtelenül legalább annyira politikai megfontolásokból eredtek, mint a királyok személyes érdeklődéséből és vonzalmából. A királyok jól ismert vonzódása a régiségekhez kétségkívül nem pusztán azt a célt szolgálta, hogy irigylésre méltóan sikeres ásatásaik során régi feliratokat és tárgyakat

Nabû-na'id sztéléje Harránból
(London, British Museum)

az íróasztalán. A *The Assyrian Dictionary* – vagy ahogyan a pontos címleírást megkerülve becézni szokás: CAD, ti. *Chicago Assyrian Dictionary* – az ókori Mezopotámia nyelveinek és kultúrájának valóságos enciklopédiája. A szótárkészítés háromnegyed évszázados történetét Reiner a munka sziszifuszi nagyságát, a páratlan lexikográfiai teljesítmény jelentőségét érzékeltető, de humoros vagy szarkasztikus részletekben sem szűkölködő könyvecskében írta meg (*Adventure of Great Dimension: The Launching of the Chicago Assyrian Dictionary*, American Philosophical Society, Philadelphia, 2002).

Boldog évei, évtizedei voltak Chicagóban: nyaranta az ebédszünetben naponta úszott a jéghideg vizű Michigan-tóban, oda vitte látogatóit is, baráti társaság vette körül, kollégák az egész világból, egész nap dolgozott. Magyarul mindvégig tökéletesen beszélt, anyanyelvét nyelvészeti értelemben is használta. Lexikográfiai munkája mellett Erica Reiner írt egy korszakos jelentőségű akkád nyelvtant (*A Linguistic Analysis of Akkadian*, Mouton, The Hague, 1966), amelyben az addig csak az ékírásos filológusok számára kezelhető nyelvleírást az általános nyelvészet kategóriáival cserélte fel; egy kis élámi nyelvtant („The Elamite Language": *Altkleinasiatische Sprachen*, E. J. Brill, Leiden–Köln, 1969, 54–118), amely elsőként világította meg ezen rokontalan ókori keleti nyelv szerkezetét. A Brown University (Providence, RI) eredetileg szanszkrit filológus tudott fel. Régi és új kölcsönhatása jellemző vonása Babilónia történelmének ebben az alig száz éves időszakban, közvetlenül azelőtt, hogy osztozott volna a Perzsa Birodalom sorsában, amelynek részévé vált, illetve amelybe beleolvadt. A gondolkodás történetének megragadó fejezete ez, amely még feltárásra vár. Egy ilyen kutatás kiindulópontjául szolgálhat a fennmaradt szövegek valamelyike is. Az alábbiakban az egyik ilyen szöveg áll majd figyelmem középpontjában.[2]

(I) Midőn Nannar isten-feleséget (főpapnőt) kívánt,
a fejedelmi rendű a jósjelét elébe tárta az embereknek,
a fényes felkelésű isten kinyilatkoztatta érvényes jóslatát.
Nabû-na'idnak, Bāb-ili királyának, az Esagila és Ezida gondviselőjének,
a jámbor pásztornak, aki törődik a nagy istenek szentélyeivel,
Nannar, a korona ura, ki jelzést ad az egész lakott világ számára,
tudtára adta a jelét: hogy isten-feleséget kíván.
Ulūlu hónap 13. napján, az istennők művének havában
a Gyümölcs (a Hold) elsötétedik, és elsötétedésekor eltűnik:
isten-feleséget kíván Sîn – ez a jele és a jóslata.
Én, Nabû-na'id, az ő istenségét félő pásztor,
érvényes parancsát féltem és tiszteltem:
minthogy ő isten-feleséget kíván, engem igyekezet fogott el.
Megkérdeztem Šamaš és Adad, a jós-áldozat urai szentélyét,
Šamaš és Adad érvényes igent mondtak nekem,
jós-áldozatomba kedvező jelet írtak,
a papnő iránti vágy, az isteneknek ember iránti vágya jelét.
Megismételtem, ellenőrzésül, a máj-nézést,
és ők még kedvezőbb jellel feleltek nekem.
Amikor a családom tagjaitól származó leányok felől végeztem máj-nézést,
nemmel feleltek nekem.
Harmadízben a tőlem származó leány felől végeztem máj-nézést,
és ők kedvező jellel feleltek nekem.
Tiszteletben tartván Sîn, a hatalmas úr, teremtő istenem szavát,
Šamaš és Adad, a jós-áldozat urai parancsát:
a tőlem származó leányt isten-feleséggé emeltem,
és az En-nigaldi-Nanna (Enu-erešti-Sîn) nevet adtam neki.
Mivel az isten-feleség szertartása távoli napok óta megszakadt,
és rendjét nem sikerült megállapítani: napokon át szüntelen kutattam.
Az időpont (végül) elérkezett, feltárultak előttem a kapuk:
megláttam egy régi kőoszlopot, mely Nabû-kudurri-uṣuré volt,
Ninurta-nadin-šumi fiáé, aki nálam korábbi király:
egy isten-feleség alakja van kivésve rajta.
Felszerelését, ruházatát, ékességeit
fel is írták rá, s az Egiparba vitték.
A régi agyag és fa táblákat áttanulmányoztam,
s ahogyan régen volt, mindent úgy csináltam.
A kőoszlopot felszereléséről és házának kellékeiről
újonnan elkészíttettem, felirattal elláttam,
és Sîn és Ningal, uraim előtt felállítottam.

(II) Ez időben az Egipar, a szent lakhely,
ahol az isten-feleség szertartásait végezték,
elhanyagolt hely volt, omladékká vált,
területén datolyapálma és bogyós gyümölcsök nőttek.
A fákat kivágtam, az omladék földjét elhordtam,
az épületet megszemléltem, alaprajzát felismertem,
megláttam a távoli idők királyainak neve írását (feliratát).
Megláttam En-ane-du (Bēl-šamê-šuklul), Ur isten-felesége,
Kudur-Mabuk leánya, Rīm-Sînnek, Ur királyának nővére régi feliratát,
ő (Rīm-Sîn) állította helyre az Egipart, megújította,
az Egipar mellett falat emelt körben, a régi isten-feleségek nyugvóhelye körül.

Én az Egipart újonnan elkészítettem, olyanná tettem, mint a régi volt,
fülkéit és külső falait újonnan elkészítettem, olyanná, mint a régi volt,
az Egipar mellett leányom, En-nigaldi-Nanna, Sîn isten-felesége házát újonnan elkészítettem.
Leányomat felszenteltem, Sînnek és Ningalnak, uraimnak ajándékoztam,
a ráolvasás erejével megtisztítottam, és bevezettem az Egiparba.
Az Egipar napi áldozatait bőségessé tettem,
földekkel, kertekkel, szolgákkal, marhával és juhokkal gazdaggá tettem.
A régi isten-feleségek nyugvóhelye körül,
mint a régi volt, a falat újonnan elkészítettem körben,
a házat biztonságos (erősen őrzött) hellyé tettem.

(III) Ez időben Sîn és Ningal, uraim számára
a napi áldozatokat bőségesebbé tettem, mint a régi volt,
az Ekišnugalt mindenben gazdaggá tettem.
Sînnek és Ningalnak, uraimnak minden napra 3 bárányt rendeltem, 1 bárány helyett, mint régen a napi áldozat volt,
az Ekišnugalban a javakat és a kincset bőségessé tettem.
Azért, hogy az áldozatok tisztán maradjanak, s hiba ne történjék,
az Ekišnugalnak és az istenek házainak papi személyzetét
a főpapot, a tisztító szertartás papját, a bronz edény áldozópapját, a jel-vizsgálót, a szakácsot,
a molnárt, a fő építőmestert, az építőmunkást, az udvarseprőt, a fő kapuőrt,
az udvari személyzetet, a köszöntő szertartás papját,
az énekeseket, akik az istenek szívének örömet szereznek,
az egész papi testületet, legyen bármi a tisztségük (elnevezésük):
kötelezettségeik alól felmentettem őket, mentességet adtam nekik, szabaddá tettem őket,
teher nélkül Sînnek és Ningalnak, uraimnak ajándékoztam őket.

(IV) Sîn, a fényességes isten, a korona ura, az emberiség fénye,
a hatalmas isten, kinek parancsa érvényes:
örvendjen a tetteimnek, szeresse királyságomat,
adja nekem adományul a hosszú (örök) életet, az öregkor békéjét,
ne teremtsen nekem vetélytársat, ellenfelem ne legyen.
Minden újholdkor kedvező jel ragyogjon fel számomra,
királyi koronám maradjon a fejemen örökre,
fejedelmi székem legyen szilárd a jövendő napjaiban.
Újholdkor, midőn megújítod magad,
mindig a kedvező jeled mutasd számomra.
Ningal, a hatalmas úrnő, mindig jól szóljon rólam előtted.
En-ningaldi-Nanna, leányom, kit szívem szeret,
legyen boldog a színetek előtt, szava érvényes legyen,
tetteit nézzétek tetszéssel,
hibát ne kövessen el.

A szöveget Urban találták egy égetett agyaghengerre írva. Tárgya Nabû-na'id leányának a Hold-isten főpapnőjévé avatása, egy olyan esemény, melyet Nabû-na'id más feliratokon is említ,[3] itt azonban ez áll a középpontban.

Az a szokás, hogy Ur városában („a káldeus Ur") egy királyi származású személy tölti be a Hold-isten papnőjének tisztségét, jól ismert az agadei Šarrukīn korától (2334–2279) Hammurapi uralkodásáig (1792–1750). A papnőt egy jel, avagy előjel *(omen)* alapján választották ki, mely előjelet az istenek közöltek *extispicium* – egy juh belső szervei alapján adott jövendölés – útján. A papnő a Hold-istent sumer nevén (Nanna) szolgálta, és ő maga szintén sumer nevet viselt, annak ellenére, hogy akkád hercegnő volt.

Amikor Babilónia adminisztratív s ezzel együtt vallási központja a Hammurapi-dinasztia alatt áthelyeződött Babilónba, ez a szokás már idejétmúlttá vált. A babilóni királyok Marduknak és Nabûnak adóztak tiszteletükkel. Szakítva közvetlen

mánytörténész professzorával, David E. Pingree-vel (1933–2005) együtt három évtizedet átfogó munkával nagyobb részében elkészítette, négy kötetben, a babylóni csillagtudomány legfontosabb sorozatának *(Enúma Anu Enlil)* kritikai szövegkiadását (*Babylonian Planetary Omens*, 1975, 1981, 1998, 2005). Ennek a munkának mesteri melléktermékeként írt egy kézikönyvet a természetismeret és a varázslás egyik, az ókorban fejlett és népszerű ágának történetéről (*Astral Magic in Babylonia*, American Philosophical Society, Philadelphia, 1995). Számos nagyszerű cikket tett közzé folyóiratokban ékírásos szövegekről. Írt egy eredeti szövegértelmezésekben gazdag akkád irodalomtörténetet („Die akkadische Literatur": *Altorientalische Literaturen*, Athenaion, Wiesbaden, 1978, 151–210). Egy kis könyvben irodalmi igényű és értékű fordítások kíséretében elemezte az akkád irodalom néhány fontos szövegét (*Your Thwarts in Pieces, Your Mooring Rope Cut: Poetry from Babylonia and Assyria*, University of Michigan, Ann Arbor, 1985). Ez utóbbi kötetnek egyik fejezete az itt közölt tanulmány.

Komoróczy Géza

A holdisten, Nanna(r) (akkádul Sîn) feleségét, Ningalt ábrázoló szobrocska Urból (Philadelphia, Pennsylvania University Museum)

elődeinek Babilón-központú kultuszával, csupán Nabû-na'id fordult személyes tiszteletével a Hold-isten felé – nem a legjelentéktelenebb volt ez szeszélyei közül, melyeket a Nabû-na'id-ellenes oldal ki is használt.

Nabû-na'id beszámolója arról, hogy leányát felajánlotta a Hold-istennek, arról a vágyáról tanúskodik, hogy tetteit, melyek sokak számára talán különcnek tűntek, úgy tüntesse fel, mint a történelmi folytonosság részét, és ezzel uralmát beillessze a dicső babilóni múltba. Ez a gondosan megfogalmazott dokumentum stílusában és szerkezetében látszólag hasonló az áhítattal teli királyfeliratokhoz, melyek fogadalmi ajándékokat örökítenek meg, amely ajándékokért a király az istenek áldását várja viszonzásul. Ilyen feliratok szólnak az elpusztult templomok újjáépítéséről és bőkezű berendezéséről, ami megfelelő lakóhelyet nyújtott az isten számára. A templomok újjáépítése kapcsolatot teremt a múlttal, de egy olyan múlttal, mely még látható, és amelyet még őriz az emlékezet, noha egyre halványabban. Ebben a feliratban Nabû-na'id régen feledésbe merült alapokat próbál feltárni; évszázadokon átívelő hidat kell építenie, s ez újjászületést von maga után, nem csupán megújulást.

Nabû-na'id nem csupán feleleveníti a Hold-isten kultuszát – belső indíttatásból, kétségtelenül vallásos érzelemtől fűtve, ahogyan Babilóniában, valamint kedvelt városában, Harránban teszi, ahonnan feltehetően származott[4] –, hanem hatékonyan intézményesíti személyes rajongását is, felújítva a kultuszt Ur városában, az isten ősi babilóniai székhelyén. Ur, mely a III. Ur-i dinasztia (2112–2004) fővárosaként vált nevezetessé, majd virágzó és jelentős maradt a következő kétszázötven évben is, Isin és Larsa dinasztiáinak uralma idején, de azt követően, hogy Samsuiluna babilóni király 1740-ben lerombolta, soha többé nem nyerte vissza korábbi befolyását.[5] Mi lehetett volna Nabû-na'id számára alkalmasabb eljárás ahhoz, hogy biztosítsa az istent buzgalmáról, és egyszersmind folytonosságot teremtsen több mint egy évezredre visszamenőleg, mint annak a régi gyakorlatnak az újra bevezetése, hogy egy királyi hercegnőt főpapnővé avatnak Urban, a Hold-isten templomában?

Ha jelentőséget nyer egy szokás újjáéledése, mely szokás mintegy 1 200 évre érvényét vesztette, összetettebb módon ugyan, de folytonossága is jelentőssé válik. A 18. század és saját kora között Nabû-na'id Babilónia egy nevezetes 12. századi királya, I. Nabû-kudurri-uṣur (1124–1103) (Nabû-na'id elődjének, II. Nabû-kudurri-uṣurnak, akinek a trónját elfoglalta, a névrokona) révén hozott létre történelmi kapcsolatot. Ezt a kapcsolatot nem támasztja alá független bizonyíték,[6] így lehet, hogy fikció, melyet a király csupán erre a célra hozott létre.

Ehhez az újszerű tárgyhoz a szokásos újbabilóni fogadalmi feliratok formáját választotta. Ezek a feliratok hosszú és bonyolult körmondattal kezdődnek, melyet az *īnu* ('midőn') szó vezet be, és az istenhez szóló könyörgéssel zárulnak, áldását kérve a király keze munkájára és uralmára. Központi részük, melyet az *inūšu* ('ekkor') határozószó vezet be, elbeszéli, hogyan hajtotta végre a király kegyes terveit.

Nabû-na'idnak a leánya felajánlásáról szóló felirata szintén az *īnu* ('midőn') szóval kezdődik; befejezése egy könyörgés, amely megnevezi az istent, akinek a felajánlás szól. A központi rész azonban két egységből áll, melyeket a 'midőn' kötőszó ellentéte, az *inūšu* ('ekkor', 'ez időben') határozószó vezet be. Így a szöveg 86 sora négy részre tagolódik: az első rész 38 sort foglal magában,[7] a második 20-at, a harmadik 14-et, a negyedik és egyben utolsó pedig szintén 14-et. Azonnal látható, hogy az első rész rendkívül hosszú a másik háromhoz képest, amelyek nagyjából egyensúlyban vannak – majdnem kétszer annyi, mint a második, és majdnem háromszor annyi, mint az utolsó kettő.

A „midőn" és „ez időben" kezdetű szakaszokra való felosztás mint irodalmi alakzat sumer előzményekre vezethető vissza; az első „midőn" kezdetű szakasz kibővítése a király korábbi tetteinek felsorolása céljából az újbabilóni királyfeliratokat fogalmazó írnokok újítása volt.[8] De míg Nabû-kudurri-uṣur király, aki akkád nyelven elsőként használta ezt a sémát, a nagymértékben kiterjesztett „midőn" szakaszba saját múltbeli tetteinek leírását foglalta bele, feliratunkban Nabû-na'id a „midőn" szakaszban csupán azokat az eseményeket részletezi, melyek leánya főpapnővé történő beiktatásához vezettek.

Ez az első 38 sor három részre tagolódik: az isteni jel, mely elrendeli egy főpapnő kinevezését (1–10); az isten pontos óhajának megerősítése (11–25); végül a szerencsés felfedezés (26–38), amely lehetővé teszi, hogy Nabû-na'id az ősi rítusoknak megfelelően teljesítse ezt a kívánságot.

A szokásos sémától való első eltérés már a legelső egységben megjelenik. Nincs semmilyen bevezetés, amely megnevezné a királyt és feltüntetné címeit, és az *īnu* ('midőn') szakasz, ahelyett, hogy több soron át tartana, egyetlen sorból áll: „Midőn Nannar isten-feleséget kívánt." Ezt közvetlenül követi – négy sorpárban – annak kifejtése, hogy az isten mi módon közölte a kérését. A kifejtés háromszoros megerősítést jelent: az isten jelet nyilvánított ki, ez kétszer is elhangzik az első sorpárban és még egyszer a harmadikban. Az első sorpár közli, két párhuzamos mondatban, hogy a Hold-isten jelet adott:

A fejedelmi rendű a jósjelét elébe tárta az embereknek,
a fényes felkelésű isten kinyilatkoztatta érvényes jóslatát.

A királyt csak a második sorpár mutatja be, de még nem mint beszélőt vagy szereplőt, hanem csupán jelzéssel, mint azt a személyt, aki a jelet kapta, amint azt végül a harmadik sorpár ki is mondja:

Nabû-na'idnak, Bāb-ili királyának, az Esagila és Ezida gondviselőjének,
a jámbor pásztornak, aki törődik a nagy istenek szentélyeivel,
Nannar, a korona ura, ki jelet hordoz az egész lakott világ számára,
tudtára adta a jelét: hogy isten-feleséget kíván.

Az utolsó sorpár magát a jelet írja le: a holdfogyatkozást. Egy másik, magában álló sor, ennek az egységnek az utolsó sora meglehetősen drámaian összegzi a helyzetet: a jelet úgy értelmezték, hogy a Hold-isten főpapnőt kért. A jel értelmezése – ennek a sornak az első fele: „ isten-feleséget kíván Sîn" – nem más, mint az első sor megismétlése, eltekintve attól, hogy a szórend fordított és a sumer Nanna(r) név helyett a Hold-isten sémi neve (Sîn) áll.

Az akkád Sîn név ezen első említése arra szolgál, hogy kapcsolatot teremtsen az esemény – a holdfogyatkozás – és az égi előjelek babilóni gyűjteménye között, melyben az eclipsis értelmezését keresték és találták meg, merthogy a Holdat minden rá vonatkozó előjel Sînnek nevezi. A 10. sor előtt a Hold-istent, akit Nabû-na'id rendszerint a Sîn néven szólít, számos névvel

és jelzővel illetik: Nannar (1. sor), *mār rubê* (‘Fejedelmi rendű’; 2. sor), Namra-ṣēt (‘Fényes felkelésű’; 3. sor), ismét Nannar (6. sor), végül Inbu (‘Gyümölcs’; 9. sor). Ezek a kifejezések nem csupán stiláris változatosságot teremtenek, hanem – lévén ősi, sumer és sumerizáló nevek – felkészítenek arra, hogy a Hold-isten jelét mint egy ősi szokás új életre keltésére való felhívást értelmezzük. Ugyanakkor e nevek használata révén a szöveg létrehozója ügyesen elkerüli azt is, hogy nyilvánvalóvá váljék az események összefüggése Sîn új keletű nyugati kultuszával, melyet Nabû-na’id vezetett be.

Ezt a bevezető szakaszt más újbabilóni fogadalmi feliratokkal valójában csak az a két sor kapcsolja össze, amely a király nevét és jelzőit tartalmazza. A legelső ezek közül az alábbi cím: „Bāb-ili királya, az Esagila és Ezida gondviselője”, azaz aki gondoskodik Marduk isten és a fia, Nabû templomáról; az Esagila Marduk, Babilón város és ebben az időben már egész Babilónia legfontosabb istenének fő szentélye. Ezt a címet választva Nabû-na’id hangsúlyozza, hogy egyúttal a korabeli babilóni ideológia elfogadott keretei közé helyezi magát, nem csupán a Hold-isten kultuszának történelmi folytonosságába.

A 10. sorban található a holdfogyatkozás értelmezése: az, hogy az isten főpapnőt kér. A szöveg nem nevezi meg az értelmezés forrását. A forrás, mint az régóta ismert, az *Enūma Anu Enlil* című sorozatnak, a babilóni égi előjelek gyűjteményének egyik fejezete; de az előjel felbukkan abban az összeállításban is, melyet a modern tudósok *Babilóni naptár*nak neveznek, és amely égi előjelek kivonatait tartalmazza, az év tizenkét hónapjának megfelelő elrendezésben.[9]

Ezek voltak azok a források, melyekhez a babilóni tudósok fordultak, hogy megállapítsák az égi jelek jelentését. Ezt a feljegyzést találták bennük: „Ha Sîn ulūlu havában, az éjszakai őrség végén – azaz a VI. hónapban, hajnalban – elsötétül”, akkor „Sîn isten-feleséget kíván”, s mi, akik magunk is hozzáférünk az eredeti forrásokhoz, ugyanezt találjuk.

Nabû-na’id azonban nem említi az eljárást, és nem közli a teljes előjelet sem abban a formájában, ahogyan a gyűjteményben szerepel.[10] Ehelyett csupán az *apodoszisz*t, az előjel magyarázatát idézi szó szerint: „isten-feleséget kíván Sîn.” A *protaszisz*t, magát a holdfogyatkozást költői nyelven írja le. Ezt úgy éri el, hogy a Holdat nem Sînnek nevezi, ahogyan az égi előjelek szövegeiben szokás, hanem egyik melléknevével „Gyümölcs”-nek. Ez az a név, amely feltűnik a babilóni királyi hémerologiumok (naptárak, melyek felsorolják a kedvező és kedvezőtlen napokat, illetve előírnak vagy tiltanak bizonyos tevékenységeket ezeken a napokon) címében is, ahol a Hold mint *Inbu bēl arhi,* ‘A Gyümölcs, a hónap ura’, mint duzzadó-növekvő gyümölcs szerepel.[11] Ráadásul ahelyett, hogy egyszerűen megadná az eclipsis időpontját – ulūlu havának 13. napja –, a hónap nevét a szokásnak megfelelően egy sumerogrammával lejegyezve, a szöveg a hónap nevének a fordítását adja. A fordítás nem a várható akkád ulūlu hónapnév, melyet az ITI.KIN.^{d}INANNA sumerogramma jelöl, hanem alkotóelemeinek szó szerinti fordítása: ITI = *arhu*, KIN = *šipru*, ^{d}INANNA = *ištar*, aminek eredménye egy akkád mondat: *arah šipir ištarāti*, azaz „az istennők művének hava” – ami nem más, mint alkalmi tudós (ám sajnos homályos) megnevezése az év VI. hónapjának. Jelentéséhez az egyetlen támpontot az *Astrolabium B* nyújtja számunkra, egy összeállítás, amely a hónapok neve mellett a csillagászati anyagon kívül sumer–akkád etimológiai magyarázatokat is közöl. Ebben a szövegben „az istennők művének hava” annak az időnek felel meg, amikor „az istennők megmosakszanak a folyóban, megtisztítják magukat minden évben”. A korábbi királyok, Šarrukīn és a Szargonidák írnokai a 8. és a 7. századi Asszíriában ugyanígy kérkedtek tudományukkal oly módon, hogy a hónapnevek gyakrabban használatos sumerogrammáit szóról szóra leíró mondatokká fogalmazták át, és így eseményleírásaikba beillesztettek egy díszítő elemet. Az eljárás tehát, úgy tűnik, kedvelt irodalmi lelemény maradt.

Nem egyedül a forma teszi, hogy ez a Hold-előjel több, mint egyszerű idézet a gyűjteményből. Ami különleges jelleget ad az előjel magyarázatának, és azt az 1. évezredi keretnél sokkal korábbi kontextusba helyezi, az a tény, hogy a holdfogyatkozás adta előjel nem nyújt kellő bizonyosságot. Ellenőrizni kell a mezopotámiai jövendőmondás módszereinek legősibb formájával, amelyet a legmegbízhatóbbnak tartanak: a juh belső szerveinek vizsgálatával *(extispicium).*

Az 1. évezredben, amikor az égi jelenségekből vett előjelek a jövendőmondás egyéb formái között növekvő jelentőségre tettek szert, az égi előjeleket saját rendszerükben értelmezték, amint számos, a jövendölés értelmezésének ebben az ágában jártas tudós jelentése mutatja. A 2. évezredben azonban egy eclipsis által adott előjel – és a homályos értelmű közlés mögött lévő igazság – megkívánta a máj-jóslás által való ellenőrzést.[12] A Nabû-na’id korában megfigyelt holdfogyatkozást ugyanennek az ellenőrzésnek vetették alá. Ez a tanácskérés a tárgya a felirat következő egységének, a 11–25. soroknak.

A tanácskérés három lépésből áll: először egy *extispicium*ra kerül sor, avégett, hogy az eclipsis előjelét megerősítsék, annak az előjelnek alapján, amelyet egy juh belső szervének (általában a májnak) a tagolódása nyújt. Majd az *extispicium* eredményét másodszor is ellenőrzik az eljárás megismétlésével, melyet gyakran rutinszerűen hajtottak végre, ahogyan erről egyéb, máj-jóslással foglalkozó beszámolók is tájékoztatnak bennünket. Az első *extispicium* megerősítette az isten kérését a főpapnő iránt; megismétléséről a király csak annyit jegyez meg, hogy még az elsőnél is kedvezőbb volt. Ezután Nabû-na’id egy újabb tanácskérés révén megkísérli az előjel értelmének pontosabb meghatározását. Ez a második lépés, jóllehet tulajdonképpen nem más, mint a harmadik belsőség-vizsgálat. A király azt a kérdést teszi fel, hogy a főpapnő a királyi család egyik hercegnője legyen-e; erre a kérdésre a válasz „nem”. A harmadik tanácskérés során azt kérdezi, hogy saját leánya megfelel-e, és ezúttal a máj-jóslás által közvetített válasz kedvező.

A tanácskérésekről adott beszámoló formai szempontból az *extispicium* védőisteneinek, Šamašnak és Adadnak feltett kérdés. Az istenek válasza minden alkalommal azonos kifejezésekkel szerepel a szövegben, ahogy az *ītappalū*(*in*)*ni* igealak mutatja: ’(„igen”-nel vagy „nem”-mel) feleltek nekem’; ez az ige jelenik meg a 15., 18., 19. és 21. sorok végén. Csupán az első „igen” választ követi a részletekre is kitérő közlés, mely szerint a májba az istenek kedvező jelet írtak; ez a stiláris fogás irodalmi szövegekből ismerős, de nem része a *haruspex* – a juh beleit vizsgáló jövendőmondó – szakszókincsének. A kérdés is egy közönséges ismétlődő kifejezés: *têrtu ēpušma,* „máj-nézést végeztem”; a jóst, a szakértőt, aki a tevékenységet elvégezte, nem említi a szöveg. Mivel a király kérdését és az istenek válaszát egyszerű mondatok tartalmazzák, csupán a „másodszorra”

(18. sor) és „harmadszorra” (20. sor) szavakkal jelzett halmozásuk és fokozásuk érzékelteti a tetőpontot, melyet akkor érünk el, amikor az *extispicium* istenei végül megfelelőnek minősítik a király leányát arra, hogy beiktassák a főpapnő tisztségébe.

Ez a részletes leírás nem csupán pontos beszámolót nyújt arról, hogy az égi előjel értelmét milyen módszerekkel kell ellenőrizni *extispicium* által[13] – és mellesleg megerősíti azt is, amit egyéb forrásokból tudunk, hogy ebben a korban a belsőségek vizsgálatánál már nem egyes esetekre vonatkozó előjeleket kerestek, hanem mindössze igen vagy nem választ vártak –, hanem rendkívül ügyesen építkezve jut el tetőponthoz, az eclipsis által adott előjel értelmének leszűkítéséhez, kezdve azzal, hogy az isten egy közelebbről meg nem nevezett főpapnőt kér, a tudakozódáson keresztül, hogy a papnő valamelyik királyi vérből származó hercegnő legyen-e, egészen addig, hogy végül az *extispicium* a király leányát jelöli ki a Hold-isten kívánta főpapnő tisztségére.

A következő négy sor egyszerű és tárgyilagos tájékoztató stílusban azt írja le, hogy a király elfogadja az isten kérését. Az egyszerűség három alárendelt mondat szintaktikai szerkezetében nyilvánul meg; az állítmány mindegyikben a mondat végére kerül, azaz szintaktikailag jelöletlen (hangsúly nélküli) pozícióban áll:

Tiszteletben tartván Sîn, a hatalmas úr, teremtő istenem szavát,
Šamaš és Adad, a jós-áldozat urai parancsát:
a tőlem származó leányt isten-feleséggé emeltem,
és az En-nigaldi-Nanna (Enu-erešti-Sîn) nevet adtam neki.[14]

Nabû-na’id leányának új, hivatalos neve sumer név. Szerkezetében hasonló hivatali elődeinek nevéhez, melyek valamennyien az *en* (‘főpapnő’) szóval kezdődnek.[15] Az En-nigaldi-Nanna név, melynek jelentése ‘a Nanna kívánta főpapnő’, itt nem csupán egy másik költői név; nem csupán a névadás körülményeire utal, hanem az előjel, a „Sîn isten-feleséget kíván”, illetve az első sor, „Nannar isten-feleséget kívánt” névvé alakított formája.

A bevezetés harmadik szakasza beszámol arról a csodálatos eseményről, hogy megtaláltak egy ősi kőoszlopot (sztélé), amely a főpapnőt ábrázolja, és leírja hivatalának kellékeit; enélkül az információ nélkül Nabû-na’id leányának megfelelő beiktatása nem történhetett volna meg. A természetfölötti beavatkozást jelzi a személytelen igékre való áttérés; harmadik személyű alakokat, eltérően a felirat többi részétől, amely egyes szám első személyben beszéli el a történetet, kizárólag a 28. sorban, csupán kényszerűen, alkalmilag illeszt be a szöveg fogalmazója. Az előző két sorban még maga a király beszél saját tetteiről:

Mivel az isten-feleség szertartása távoli napok óta megszakadt,
és rendjét nem sikerült megállapítani:
napokon át szüntelen kutattam (ūmišam uštaddan)

Itt következik a személytelen sor:

Az időpont (végül) elérkezett, feltárultak előttem a kapuk (adannu ikšudamma uptattâni bābāni).

A meghatározott időpont *(adannu)* rendszerint egy korábbi vagy megelőző pontot jelöl ki az időben; ez bizonyára tudatosan visszhangozza az előző sort lezáró *uštaddan* szót. És amikor a szöveg visszatér az első személyű elbeszéléshez, az első ilyen ige, az *appalisma* (‘megláttam’) a sor elejére kerül, vagyis szintaktikailag jelölt pozícióba.

A különös mondat: „feltárultak előttem a kapuk”, metaforának tűnik, mivel nem található utalás arra, hogy mik voltak a sztélé és a vele együtt talált agyag és fa táblák előkerülésének körülményei.

A sztélé megtalálásának elbeszélésével[16] végére értünk az első résznek, amely a bevezető *īnu*tól a középső *inūšu*ig tart. Az utolsó négy sorban Nabû-na’id kijelenti, hogy megvizsgálta, mit kellett tennie annak megfelelően, „mint a régi volt” (*kīma labīrimma* 35. sor), és hogy újonnan elkészített *(eššiš abni)* egy sztélét, melyet felirattal látott el és felajánlott Sînnek és hitvesének, Ningalnak. Ez a két kifejezés, „mint a régi volt” és „újonnan elkészítettem”, ezután többször ismétlődik: az előbbi a 49., 50. és 57. sorokban, az utóbbi pedig a 49., 50., 51. és 57. sorokban. E két motívum, a régi minták követése és a régi szobrok, sztélék, épületek, kultuszok helyreállítása a babilóni vallásosság központi fogalmai: a király, amikor újjáépít egy templomot, megtartja az elődei által kialakított alaprajzot, ugyanakkor ő is megparancsolja utódainak, még a távoli jövőben is, hogy pontosan úgy tegyenek, mint ahogyan ő. A régi és az új a babilóni vallási gyakorlatban ily módon szétválaszthatatlanul összefonódik, s így kapcsolódnak össze végződésük által az egymást követő 49. és 50. sorok is, nem az előadásmód gondatlansága folytán, nem tévedésből, hanem szándékosan és félreérthetetlenül: *kīma labīrimma eššiš ēpuš* (49), *kīma labīrimma eššiš abni* (50).[17]

Csakugyan, a leggyakoribb kifejezés a szövegben – mely még a nyilvánvalóan kulcsszó szerepét betöltő, hét alkalommal előforduló *entu*, azaz ‘papnő’ szónál is gyakoribb – a *labīru* (‘régi’, ‘ősi’) szó, amely nyolcszor jelenik meg szokásokat, kultusztárgyakat stb. minősítve, négyszer pedig a fentebb említett „mint a régi volt” határozós szerkezetben: vagyis összesen tizenkét alkalommal. A vele ellentétes „új” szó ötször jelenik meg határozóként (*eššiš*, ‘újra’) és kétszer mint ige, vagyis összesen hétszer. Nabû-na’id nem is tudta volna jobban hangsúlyozni a szándékát.

A felirat középső része két szakaszra osztható, a szakaszokat bevezető *inūšu* (‘ekkor’, ‘ez időben’) előfordulása alapján (49. és 59. sor). Ahogyan más királyfeliratokban is, az *inūšu* egység tartalmazza a király tetteinek elbeszélését, amely a mű létrejöttét kiváltotta, és amelyhez az *īnu* (‘midőn’) szakasz szolgáltatta a hátteret. Itt a két *inūšu* szakasz felosztja ezeket a tevékenységeket, egyazon eseményt két különböző szempontból világítva meg.[18] Az első a kapcsolódó építkezésekről számol be, a második pedig az épületegyüttesnek nyújtott juttatásokról és a személyzetnek adott mentességekről.

Az első szakasz elbeszéli egy további régi okmány gondviselésszerű megtalálását is. Az először felbukkanó sztélét I. Nabû-kudurri-uṣurnak tulajdonították,[19] aki, mint a szöveg állítja, egy a főpapnőt ábrázoló sztélén felsorolta annak kellékeit – bár erről az eseményről más forrásból nem értesülünk, vagyis, mint már utaltunk rá, feltehetően csupán Nabû-na’id kegyes hazugsága.[20]

A második részben leírt ősi okmány az, amely megteremti a kapcsolatot a legrégebbi időkkel. A felfedezés akkor történt, amikor Nabû-na’id a főpapnő régi lakhelyének romjait igyekezett eltakarítani, hogy feltárja a régi alaprajzot. Az a két sor,

mely a romok látványát írja le, rövidsége ellenére örvendetes hozzájárulást jelent a birtokunkban lévő ritka és elszórt természetleírásokhoz:

Ez időben az Egipar, a szent lakhely,
ahol az isten-feleség szertartásait végezték,
elhanyagolt hely volt, omladékká vált,
területén datolyapálma és bogyós gyümölcsök nőttek.

Épp ezeknek a fáknak a kivágása és a törmelék eltávolítása közben történt, hogy Nabû-na'id felismerte a régi alapokat, amelyekben a feliratot elhelyezték. Ennek a feliratnak a szerzője En-ane-du volt, az egyik korábbi főpapnő, egy király – Kudur-Mabuk – leánya és egy másik király, a hatalmas Larsa-dinasztiabeli Rīm-Sîn (itt: „Ur királya") húga.[21]

Ez a felirat – vagy egy másik régi példánya – előkerült a 20. században is.[22] Sumer nyelven íródott, bár nyelvi jellegzetességei elárulják, hogy a sumert második nyelvként beszélő írnokok fogalmazták. Tartalmát Nabû-na'id akkád nyelven írja le, szorosan követve a sumer szöveget; például a temetőt így nevezi: „a régi isten-feleségek nyughelye", és megismétli En-ane-du állítását, amikor hozzáteszi (58. sor): „házát biztonságos hellyé tettem". Egyebeket illetően négy sorban összefoglalja En-ane-du terjedelmes alapító okiratát, kiemelve belőle nevét (45. sor), kapcsolatát a két korábbi uralkodóval (46. sor) és a tényt, hogy helyreállította az Egipart és a temető köré falat épített (47–48. sor). E két tett leírására maga En-ane-du két egységet szánt: mindkettőt az *u₄.ba* ('akkor') szóval vezette be, amely megfelel az akkád *inūšu* határozószónak. A „távoli idők királyainak neve írása" (feliratai), melyeket Nabû-na'id állítása szerint a romok között talált, ma már nem azonosíthatók, mivel Nabû-na'id nem említi a „távoli idők királyai" neveit, s nem idézi a szövegeket sem; talán feliratos téglákra utal, a kassú Kurigalzu király rövid adományozó felirataival.[23]

En-ane-du alapító okmánya az a dokumentum, amely Nabû-na'id számára közvetlen kapcsolatot teremt az ősi intézménnyel. Nabû-na'id most már folytathatja a szent körzet, leánya lakóhelyének újjáépítését, leánya beiktatását az illő szertartások közepette, valamint az épületegyüttes felruházását a szokásos áldozatok ellátásához szükséges vagyonnal. Újjáépíti az En-ane-du által emelt templomfalat is, leánya házát – amint a beszámoló ezen részét zárja – „biztonságos hellyé téve".

A következő egység, a második *inūšu* szakasz (59–72. sor) leírja, hogyan gondoskodott Nabû-na'id a Hold-isten és hitvese, Ningal áldozatairól, továbbá hogyan mentesítette a templom személyzetét minden külső kötelezettségtől annak érdekében, hogy a kultusz fenntartásával kapcsolatos feladataikat el tudják látni.

A templomi személyzet jegyzéke hat sort foglal el. Az első és az utolsó összefoglaló leírást ad: „az istenek házainak papi személyzete", illetve „az egész papi testület"; a középső négy sorból az első kettő pusztán címek felsorolásából áll, minden egyes sorban öt címmel, a másik kettő azonban leíró mondatokban fejti ki a címeket: „a siratók elmondói" és „akik az istenek szívének örömet szereznek". Maguk a címek – összhangban a régi szokások felújításával – ritka és archaikus kifejezések, többnyire a sumerből kölcsönözve; még azok is, amelyek megszokott foglalkozásokat neveznek meg, mint a sörfőző vagy a szakács, szokatlan sumer szójelekkel vannak lejegyezve.

Az utolsó rész könyörgés az isten áldásáért. A fogadalmi feliratok végén található könyörgések általában az isten támogatását kérik, viszonzásául a kegyes tetteknek, különösen a templomok építésének, amelyek a király felajánlásának tárgyai; azt kérik, hogy a felajánlott épület örökké maradjon fenn. Ebben a feliratban Nabû-na'id nem egy épületet ajánl fel – habár a felirat kitér a szent kerület újjáépítésére is –, hanem a leányát. Ennek megfelelően a könyörgésben jó egészséget és az istenek kegyét kéri leánya számára.[24]

Ez az utolsó rész, akárcsak az első, három szakaszra osztható. Az első szakaszban (73–79. sor) a könyörgés még nem a Hold-istent szólítja meg, csak harmadik személyben beszél róla. A második szakaszban (80–83) hirtelen váltás következik, a Hold-isten közvetlen megszólítása; az utolsó szakasz, a felirat legvége (84–87. sor) Nabû-na'id imáját tartalmazza leányáért.

A könyörgés tele van hasonlatokkal és metaforákkal, talán több is van belőlük, mint amennyit könnyedén megértünk. A Hold-isten első megnevezése a 73. sorban „a korona ura", egy a teliholdra utaló jelző, melyet a „korona" kifejezés körülír; a király azt kéri, hogy királyi koronája örökre a fején maradjon (79. sor). Mivel a Hold jelet (*ittu*, 7. és 10. sor) adott, a király arra kéri, megismételve az *ittu* szót, hogy az isten minden hónapban adjon neki kedvező jeleket (78. sor). A Hold-isten jelzést (*ṣaddu*, 6. sor) ad (hordoz) minden ember számára; a király arra kéri, hogy legyen kegyes hozzá, és adjon neki kedvező jelet minden újholdkor (82. sor); ezt a jelenséget írja le az „amikor megújulsz" mondat. Bár a szüntelen emlegetett csoda, a Hold havonkénti megújulása a Hold-istenhez szóló himnuszokból és könyörgésekből aligha maradhat el, természetesen nem a Hold, hanem a Nap a *par excellence* fényességet adó isten. Ebben a könyörgésben azonban, mégpedig nyomatékosan a legelső sorban, a *nūr tenēšēti* ('az emberiség fénye') jelző Sînre vonatkozik (73. sor).

A könyörgés második része azzal a fohásszal zárul, hogy az isten hitvese, Ningal szóljon férjének a király érdekében. Ningal mindeddig csupán a középső rész második szakaszában (59., 62. és 72. sorok), illetve az első rész legvégén (48. sor) került említésre, és mindig Sînnel párba állítva. A király itt külön folyamodik hozzá, hogy a leánya jólétéért mondott záró könyörgés egyaránt szóljon Sînhez és Ningalhoz.

Ebben a feliratban Nabû-na'id a szöveg tagolásának eszközeként, a fő tárgykörök előtérbe állítása céljából az *īnu* ('midőn') és a vele ellentétes *inūšu* ('akkor') partikulát használja, egy a sumer felajánlási feliratok alapján kialakított sémát. A tagolás minden egyes pontja – minden egyes partikula – kulcsfontosságú elemet vezet be. A felirat első szavát, az *īnu*t a Hold-isten sumer neve, a Nanna(r) követi. Az *inūšu* szintúgy mindkét előfordulásakor közvetlenül egy tulajdonnév előtt szerepel. Az egyik után az Egipar következik, a szent terület neve, melyet Nabû-na'id a főpapnő lakóhelyéül helyreállított; a másik után pedig – egy olyan nyelvtani eszköz segítségével, mely megengedi a birtokos szerkezet megfordítását – azoknak az isteneknek a neve, akiket Nabû-na'id leánya szolgálni fog: Sîn és Ningal. Az utolsó rész, melyet nem vezet be partikula, közvetlenül Sîn nevével kezdődik. Tehát a négy részből három a Hold-isten nevével kezdődik; a sumer Nannar névvel az első, az akkád Sînnel az utolsó kettő. Ezzel szemben a király neve nem szerepel kitüntetett helyen, és amint arra rámutattunk, csak egy prepozíció bővítményeként jelenik meg. Még a beiktatott

papnő, En-nigaldi-Nanna neve is először csak mint egy egyébként névtelen hercegnő neve bukkan fel; csupán a záró könyörgésben kerül ez a név szintaktikailag kitüntetett pozícióba.

A sumer nevű En-nigaldi-Nanna főpapnő a Hold-istent fogja szolgálni, felavatva, amint Nabû-na'id kívánta. Ur kultuszának újjászületése ez, újjászületés, melynek megvalósulását Nabû-na'id oly gondosan előkészítette. A múlt hatalma, mely annyira hangsúlyos ebben a feliratban, támaszt jelentett Nabû-na'idnak, végül azonban elhagyta őt, amikor Kürosz seregeinek fenyegetésével került szembe. Védőbeszéde még megírásra vár. Babilóniából csak elfogult, vele szemben ellenséges források maradtak fenn. Különös és természetellenes viselkedésének, amelyet ezek az írások támadnak, a hatása érezhető Dániel könyvében az őrült király portréján – elődjének, Nabû-kudurri-uṣurnak a neve alatt, akiével Nabû-na'id alakja egybeolvadt.[25]

2. Aššur-bān-apli: legitimáció a jelennel

Kr. e. 612-ben Ninivét, az asszír birodalom fővárosát elfoglalták a médek. Több évszázadot felölelő, nem csupán politikai uralma, de kulturális vezető szerepe után Asszíriára hamarosan teljes homály borult. Asszíria utolsó nagy királya, Aššur-bān-apli (668–627) több okból is igényt tarthat az elismerésre. A mi szemünkben egyetlen sikere sem bír olyan jelentőséggel, mint a királyi könyvtár létrehozása Ninivében. A tudományos és irodalmi szövegekre vonatkozó értesüléseink nagy része ennek a könyvtárnak a 19. századi ásatások során feltárt anyagából származik. A könyvtár nem csupán Asszíriában írt tábláknak adott helyet, hanem olyanoknak is, amelyeket Aššur-bān-apli parancsára Babilóniából vittek át oda. Aššur-bān-apli nemcsak gyűjtő volt. Büszke volt arra, hogy művelt uralkodó. Valójában Šulgi sumer uralkodó (2094–2047) óta ő az első király Mezopotámiában, aki irodalmi és tudományos teljesítménnyel dicsekedhetett. Az írnokok, akik a nevében *res gestae*jét összeállították, őse, Šarrukīn írnokaival vetekedtek, sőt talán felül is múlták őket.

A királyi *res gestae* műfaja, mely *annales* vagy fogadalmi felirat alakját öltheti – az előbbi Asszíriában, az utóbbi Babilóniában volt szokásban –, a hosszabb, emelkedett stílusú próza egyetlen példája Mezopotámiából, habár alkalmilag hasonló törekvést mutat néhány többé-kevésbé egykorú szövegtípus is, például azok, amelyek királyi adományokról számolnak be. E szövegek többnyire egyes szám első személyben íródtak, elbeszélik a király hadjáratait és győzelmeit, valamint bőkezű gondoskodását kedvenc városairól és az istenek lakhelyeiről. Gyakran tartalmaznak elbeszélő részleteket és költői táj- vagy tárgyleírásokat; és ami a legfontosabb, magasztalják a királyt és bátorságát, az őt kiválasztó és királyi rangra emelő isteneknek tulajdonítva uralmának legitimációját. A király uralmának efféle legitimációja mindig hangsúlyt kapott, még akkor is, ha a dinasztikus folytonosság nem volt vitatható.

1878-ban Hormuzd Rassam Ninive brit ásatásai során egy agyaghengert talált – melyet máig Rassam-cylindernek nevezünk, bár valójában tízoldalú prizma –, rajta Aššur-bān-apli *annales*ével. A király valamennyi felirata közül ez a leghosszabb, és ez maradt fenn a legjobb állapotban.[26] A cylindernek mind a tíz oldalán átlagosan 130 sornyi felirat található; egy-egy sor ékírásos szótagjeleinek átírása a latin ábécével 20–50 karaktert tesz ki, így ennek az összesen 1303 soros feliratnak a terjedelme mintegy 600 sor (körülbelül tizenöt oldal).

A felirat első 51 sora, amelyeket az alábbiakban tárgyalni fogok, folyamatos prózai szövegként nyomtatva mintegy 25–30 sort tenne ki. Olyan formában mutatom be, hogy világos legyen a szöveg felépítése, a szerkezet, amely, mint az látható lesz, néhány kivételtől eltekintve megfelel az eredeti hengeren található szövegbeosztásnak.

Ez az első 51 sor bevezetésül szolgál a királyi hadjáratok leírásához, melyek a prizma fennmaradó kilenc és fél oldalát kitöltik; csupán az utolsó 70 sor foglalkozik a király építkezéseivel, amelyeket a trónörökös palotájában folytatott, s amelyek alkalmat adtak a felirat elkészítésére. A szöveg a jövendő uralkodóihoz szóló rövid intelemmel zárul, az isten áldását kérve az utódra, aki karbantartja majd az épületet és megemlékezik annak építtetőjéről, valamint az isten átkát kérve arra, aki erről megfeledkezik. Mindaz, ami az építkezésről szóló beszámolót megelőzi, a király arra vonatkozó igényét hivatott igazolni, hogy az utókor megőrizze az emlékét.[27]

Én (vagyok) Aššur-bān-apli, Aššur és Ninlil (Bēlit) teremtménye,
a király nagy(obb rangú) fia (a trónörökös),
aki a Kormányzás házában (bīt redûti) van,
akinek Aššur és Sîn, a korona ura,
a királyságra már a régmúlt napokban kimondták a nevét,
és akit már anyja méhében Asszíria pásztorságára teremtettek.
Šamaš, Adad és Ištar érvényes jóslatukkal
elrendelték, hogy én gyakoroljam a királyságot.
Aššur-ah-iddina, Asszíria királya, nemzőatyám,
hallgatott Aššur és Ninlil, segítő istenei szavára,
mely elrendelte, hogy én gyakoroljam a királyságot.
Aiaru havában, Ea, az emberiség ura havában,
a 12. napon, kedvező napon, (amikor) Gulának étel(-áldozatot) adnak,
teljesítve a fenséges parancsot,
melyet Aššur, Ninlil, Sîn, Šamaš, Adad,
Bēl, Nabû, Ninua Ištarja,
Kidmuri úrnője, Arba'il Ištarja,
Ninurta, Nergal, Nusku mondtak ki,
összegyűjtötte Asszíria népét, kicsinyt és nagyot,
a felső és az alsó tenger között,
(s hogy) tiszteletben tartják trónörökösségemet és (hogy) később
Asszíria fölött én gyakorlom a királyságot, letétette velük
az istenek esküjét, erős szerződést kötött.
Örvendve és ujjongva beléptem a Kormányzás házába,
e pompásan megépített helyre, a királyság központjába,
melynek belsejében Sîn-ahhē-eriba, nemzőatyám apja trónörökösségét és királyságát töltötte,
amelyben Aššur-ah-iddina, nemzőatyám született,
felnőtt, Asszíria fölött uralmát gyakorolta,
irányított minden (idegen) királyt, családját gyarapította,
egybegyűjtötte rokonait és atyafiságát,
és amelyben én, Aššur-bān-apli elsajátítottam Nabû bölcsességét,

a teljes írnok-műveltséget, minden mester tudományát,
amennyi csak van, tanulmányoztam,
megtanultam íjjal lőni, lovat, kocsit megülni, gyeplőt tartani.
A nagy istenek parancsából, akiknek nevét hangoztatom,
dicsőségét hirdetem, akik elrendelték, hogy én gyakoroljam a királyságot,
én gondozom szentélyeiket,
(ők) helyettem szembeszálltak ellenfeleimmel, megölték ellenségeimet.
Vitéz férfi vagyok, Aššur és Ištar kegyeltje,
királyi származék.
Azóta, hogy Aššur, Sîn, Šamaš, Adad, Bēl, Nabû,
Ninua Ištarja, Kidmuri úrnője,
Arba'il Ištarja, Nergal, Nusku
jóságosan nemzőatyám trónjára ültettek,
Adad bőven küldte esőit, Ea megnyitotta forrásait,
a gabona öt könyök magas volt barázdájában,
a kalász 5/6 könyök nagyra nőtt,
dús volt az aratás, a gabona (Nisaba) bőséges,
mindig virult a rét,
a kertek dúsan teremtek gyümölcsöt, a jószág bőségesen szaporodott.
Uralkodásom alatt a virágzás és bőség, éveim során szétáradt a gazdagság.

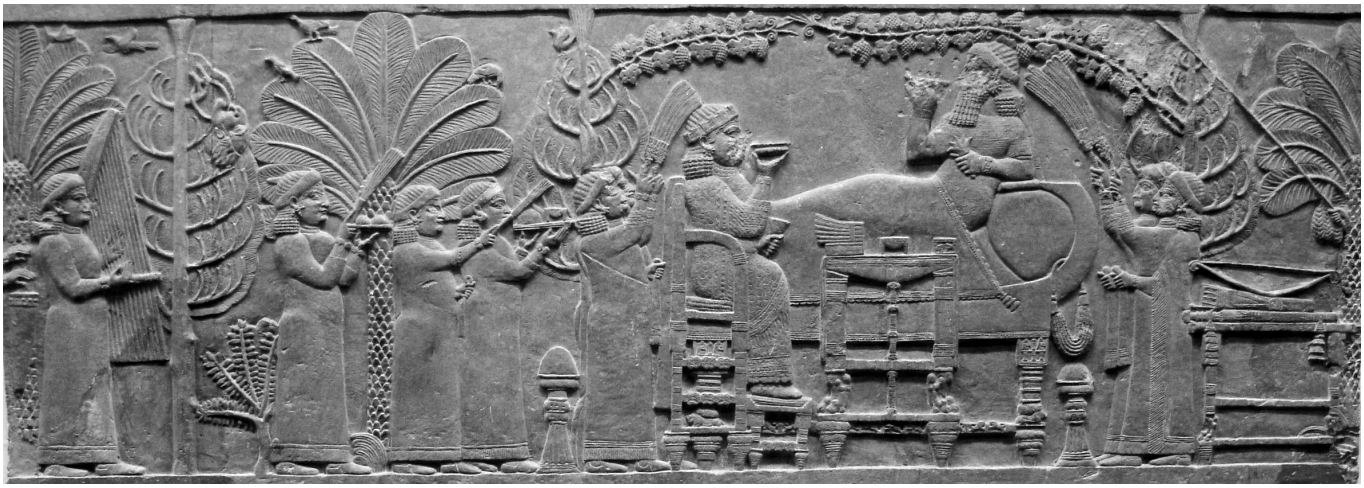
Aššur-bān-apli első szava az „én": „Én (vagyok) Aššur-bān-apli." Ez a felütés jellegzetes vonása azoknak a – valós vagy legendás – elbeszéléseknek, melyek egy király vagy egy isten ön-bemutatását tartalmazzák, és valójában arra a szövegcsoportra korlátozódik, amelyet az „önéletrajz" elnevezéssel foglalhatunk össze. A királyi *annales*ek és fogadalmi feliratok egyébként egy névvel kezdődnek: vagy a király, vagy közvetlenül a megszólított isten nevével. Az „én" *(anāku)* névmás használata itt és más feliratokban nemcsak azt teszi lehetővé Aššur-bān-apli számára, hogy sikereit és személyes tetteit részletezze, de azt is, hogy a hangsúlyt a felajánlott tárgyról áthelyezze az emberi értelemre és akaratra, mely létrehozta a felirattal összefüggésben álló és abban szereplő eseményeket és tárgyi emlékeket. Elődeinek feliratos tábláin és tárgyain a szöveg gyakran ezzel a mondattal kezdődik: „tulajdona ennek és ennek a királynak", azaz a szerző helyett a fizikai tárgyat állítja előtérbe. A kezdő „én" tehát arra is szolgál, hogy a felirat elejét összekapcsolja a végével, és így megteremtse az egységet azzal, amit Aššur-bān-apli mintegy 1 200 sorral később mond, amikor ugyanígy az „én" névmással tér vissza saját tetteinek elbeszéléséhez.

Természetesen semmiféle emberi értelem és akarat nem képes elérni célját az istenek akarata nélkül. Az ön-bemutatást ezért közvetlenül követi az a megállapítás, hogy mindazt, ami következik, az istenek jóváhagyták, elrendelték vagy kifejezetten kívánták.

Ez a szöveg azonban több, mint a szokványos királyfeliratok, amelyeken elegendő volt a király nevének és származásának megemlítése és azoknak az adományoknak a felsorolása, amelyekben az istenek részesítették őt, vagy akár a győzelmek előszámlálása, amelyeknek eléréséhez az istenek hozzásegítették. Itt Aššur-bān-apli, miután a cylinder tíz hasábján beszámolt hadjáratairól, a Kormányzás háza helyreállítási munkálatainak elbeszélésével arra törekszik, hogy legitimálja apja trónjára formált igényét, azt az igényt, amelyre, mint azt nemrég megtudtuk, nem volt öröklött joga. Apja, Aššur-ah-iddina a bátyja, Šamaš-šum-ukin helyett jelölte ki őt ünnepélyesen Asszíria jövendő trónörökösévé, és adta neki lakóhelyéül a trónörökös hivatalos rezidenciáját, a Kormányzás házát. Mindezt abból a dokumentumból tudjuk, amely az Aššur-bān-apli iránti hűségre esketi fel Asszíria alattvalóit: Aššur-ah-iddina úgynevezett *Vazallusi szerződései*ből.[28]

Ennek megfelelően, miután azonosította magát, Aššur-bān-apli rögtön kiemeli két legfontosabb jogcímét a trónra. Először kijelenti, hogy ő Asszíria isteneinek, Aššurnak és hitvesének, Ninlilnek a teremtménye, másodszor pedig, hogy ő „a király nagy(obb rangú) fia, aki a Kormányzás házában van". Azaz ő a trónörökös, akit apja életében nyilvánítottak kijelölt utóddá, és aki lakóhelyül megkapta az említett Kormányzás házát. A következő két mondat (3–7. sor) az utód elhivatottságát taglalja, részletezve, hogyan rendelték el ezt az istenek. Míg a második mondat a megszokott sorrendben felsorolja Šamaš, Adad és Ištar istenségeket, az elsőben csupán két magasabb rangú isten jelenik meg: maga Aššur és a Hold-isten, Sîn. A Hold-isten jelzője, „a korona ura" – teliholdként ez az állandó címe, mivel a Hold korongjának „korona" az elnevezése – szándékosan kettős értelmű: „a korona ura" azt is jelenti: 'az, aki hatalommal rendelkezik a korona odaítélése fölött'. A választott jelző nem csupán töltelékszó: meghatározott szerepet tölt be a király legitimációjában. Ezt az értelmezést támasztja alá Sîn szokatlan kiemelése Aššur mellett, miközben Enlil és Ea, a két isten, akik a hasonló felsorolásokban Sînt rendszerint megelőzik, teljesen kimaradnak a felsorolásból. Aššur-bān-apli Aššur és Sîn általi elhivatottságát két mondat fejezi ki, ezeket a közel-keleti költészetben kedvelt szintaktikai párhuzamosság jellemzi: „már a régmúlt napokban // már anyám méhében; kimondták a nevét // teremtettek; a királyságra // Aššur isten országának pásztorságára."

A második mondatban felsorolt három isten elrendelte, hogy Aššur-bān-apli az ő „érvényes jósjeleik" alapján uralkodjék, azaz az előjeleknek és az istenségek szószólói által adott jóslatoknak megfelelően. Šamaš és Adad máshol is együtt jelennek meg mint az *extispicium* védőistenei, és a 2. évezred elejétől kezdve a *haruspex*ek, mielőtt a juh máját megvizsgálták volna, őket hívták segítségül, hogy megbízható előjelet kapjanak. Nem tudjuk meg, mi volt az a jel, amelyet Šamaš és Adad adott, sem pedig azt, hogy mi volt Ištar jóslata. Ištar említése apja, Sîn és bátyja, Šamaš után itt nem egyszerűen a szokásos felsorolás része. Az istennő jóslatokat osztogató szerepe része az újasszír korszak vallásos hitének: extázisba került férfiakon és nőkön keresztül küldött előjeleket Aššur-ah-iddina királynak, és ezt Aššur-bān-apli király részére a jövőben is megtenné. Ištar különleges kegyei, melyekben az uralkodókat részesíti, hozzátartoznak az ősrégi hagyományhoz, mely az Kr. e. 3. évezredre megy vissza, amikor a királyok „Ištar kegyeltjei"-nek kezdték nevezni magukat. Ezt a jelzőt az agadei Šarrukīn, az agadei dinasztia megalapítója (Kr. e. 2300 körül) nemcsak belefoglalja titulaturájába, hanem kimondottan Ištar iránta érzett szerelméről beszél egy (igaz, bizonytalan hitelű) önéletrajzi költeményben, melyet a *Šarrukīn születési legendája* címen ismerünk. Aššur-bān-apli dédapja, aki Kr. e. 722-ben megalapította a dinasztiát, melynek tagjait Szargonidáknak nevezzük, amikor az

Aššur-bān-apli lugasjelenete. Palotadombormű Ninivéből (London, British Museum)

asszír trónt elfoglalta, éppen ezt a nevet vette fel (*Šarru-kīn*, ami annyit tesz: 'törvényes király'), visszanyúlva 3. évezredi elődjéhez; Ištar talán nála tűnik fel újra a mezopotámiai uralkodói ideológiában a királyok védelmezőjeként.[29]

Az utódlás így megalapozott isteni jóváhagyása után Aššur-bān-apli folytatja az aktuális történelmi esemény elbeszélését: hogy Aššur-ah-iddina, a trónon ülő király, őt nyilvánította trónörökösnek. Ezt a 8–22. sorok írják le, bonyolult körmondatban, mely Aššur-ah-iddina megnevezésével kezdődik és a „szerződés" szóval végződik. A korábbi rövid, párhuzamos mondatoktól eltérően ez a körmondat három, különböző hosszúságú szakaszból áll; mindegyik jelzők sorával és beékelt alárendelő mondatokkal van tele, és ünnepélyességüket az istenségek nevének felsorolása adja. Az első mondatban megnevezett istenek (8–10. sor) ismét a két asszíriai isten, Aššur és Ninlil, akiket a szöveg úgy minősít, mint akiknek „[Aššur-ah-iddina] tiszteletben tartotta a szavát". Itt is, akárcsak a legelső sorban, azért kerülnek említésre, hogy hangsúlyozzák, Aššur-ah-iddina Asszíria isteneinek parancsa szerint járt el, mikor Aššur-bān-aplit nevezte ki trónörökössé. Ennek megfelelően a kulcsmondat, *iqbû epēš šarrūtija* („elrendelték, hogy én gyakoroljam a királyságot"), amely először a 7. sorban fordult elő, a 10. sorban ismét feltűnik; a harmadik és egyben utolsó alkalommal a 36. sorban tér vissza, itt már a korábban megnevezett istenek összefoglaló elnevezése, a „nagy istenek" alá rendelve, de a hangsúly itt áthelyeződik Aššur-bān-aplinak irántuk érzett odaadására, hogy ily módon juttassa kifejezésre: az ő hálája és áhítatossága szerezte meg számára az istenek kegyét a jövőre nézve is.

A középső szakasz (11–19. sor) bővítmények terjengős sorával kezdődik: egy időhatározói mondattal (11–12) és egy eszközhatározói mondattal (13–17), mindkettőt az *ina* prepozíció vezeti be, melynek jelentése '-ban, -ben' vagy 'által'. Az első az időpontot határozza meg: *aiaru* hónap 12. napja. A hónap és a nap nevét egyaránt hémerologiumokból vett jelzők kísérik. Ezek az idézetek bizonyítják a nap kedvező voltát (*ūmu magru*, 'kedvező nap'), de kiegészítik egyéb jelzőkkel is, amelyeknek láthatóan nincs közük az alkalomhoz, abból a célból, hogy *aiaru* havát úgy írják le, mint amely „Ea, az emberiség ura" védelme alatt áll, a 12. napot pedig úgy, mint amelyen áldozati ételt mutatnak be Gula istennőnek. E két isten nem szerepel az ezután következő felsorolásokban, és nyilvánvalóan semmi szerepet nem játszanak a királyi utódlás felőli döntésben. A dátumhoz csatolt kiegészítés arra szolgál, hogy ünnepélyes jelleget kölcsönözzön neki, vallásos és tudós nézőpontból egyaránt, azzal, hogy a naptár-irodalomból merít; ezt az eszközt, mint már láttuk, Nabû-na'id is felhasználta.

A hémerologiumokból vett idézetek, melyek több mint két sort tesznek ki, lassítják a mondat iramát. Még inkább ezt teszi az eszközhatározói mondatban az istennevek négy sorra kiterjedő, kígyózó sorozata. Egy a 41–43. sorban olvasható hasonló jegyzék elhagyja Ninlil és Ninurta nevét, de megtartja ezt a sorrendet. A jegyzék alapjában véve megegyezik azzal, amely a *Vazallusi szerződések* elején található: itt is szó van a szerződés megkötéséről, még ha a tény, hogy a megfogalmazás némileg eltér a *Szerződések*étől, arra utal is, hogy nem onnan másolták ki.[30]

E hosszú bevezetés után hirtelen Aššur-ah-iddina eljárása kerül az előtérbe: „összegyűjtötte Asszíria népét, kicsinyt és nagyot, a felső és az alsó tenger között", oly módon, hogy a 18. sorban az *upahhir* ('összegyűjtötte') ige jelölt, kezdő pozícióban áll, ami nyomatékot ad az eseménynek, ugyanakkor erősen különbözik az előző két mondat felépítésétől. A szóban forgó mondatok vezették fel a szakasz utolsó mondatát (20–22. sor), amely megnevezi a döntő aktust: azt, hogy Aššur-ah-iddina hűségesküt tétetett Asszíria lakosságával és az asszír fennhatóság alatt álló területek vezetőivel, megesketve őket arra, hogy védelmezik Aššur-bān-apli „trónörökösségét" és – Aššur-ah-iddina halálának említését egy eufémizmussal kerülve meg – „később" az „Asszíria fölötti hatalmának gyakorlását". Most már látjuk, hogy a kísérő körülmények leírása – a hónap, nap, a szerződést oltalmazó istenek – miért ilyen ünnepélyes, körülményes formában történik: sehol nincs ugyan határozott utalás az eskütétel szertartásának részleteire és a szerződés pontos rendelkezéseire (talán elkerülendő az Aššur-bān-apli trónörökösi kinevezése körüli szabálytalanságok emlékezetbe idézését), mégis, az esemény ünnepélyessége nyomot hagyott az azt felidéző elbeszélésen.[31]

A következő szakaszban (23–40. sor) Aššur-bān-apli beszámol ifjúságáról és tanulmányairól a Kormányzás házában, ahová „örvendve és ujjongva" lépett be – ez nyilvánvalóan az ő felségjoga volt, amelyet mint Aššur-ah-iddina kijelölt utódja nyert

el, bár ez az okozati összefüggés kimondatlan marad. A Kormányzás háza szolgált, amint ezt a király igyekszik is megmagyarázni, nagyapja, Sîn-ahhē-eriba királyi rezidenciájául, és ez volt apja, Aššur-ah-iddina szülőháza és királyi rezidenciája. Nehéz megállapítani, mit jelent a finom különbség a két megállapítás között, miszerint Sîn-ahhē-eriba „(ott) töltötte trónörökösségét és királyságát", míg Aššur-ah-iddina „(ott) született, felnőtt, Asszíria fölött uralmát gyakorolta", mivel a trónt Aššur-ah-iddina azután foglalta el, hogy fivérei meggyilkolták apjukat, Sîn-ahhē-eribát.[32] Annak említése, hogy Aššur-ah-iddina éppen itt, a Kormányzás házában született, kísérlet lehet annak hangsúlyozására, hogy Aššur-bān-apli apja Sîn-ahhē-eriba legitim utódja volt, aki kimondottan úgy tartott igényt a trónra, mint az apja, Sîn-ahhē-eriba által választott örökös. Ebből a királyi rezidenciából, folytatja Aššur-bān-apli, irányította birodalmát Aššur-ah-iddina, akinek uralmát a szöveg „minden idegen király" fölötti hegemóniaként tünteti fel, az országon kívül is, miközben az uralkodó otthon a családfő szerepét tölti be. Az utóbbi jellemzés, amelyet a szokatlan „családját gyarapította, egybegyűjtötte rokonait és atyafiságát" kifejezések foglalnak magukba, talán konkrét utalásokat jelent vagy irodalmi szöveget visszhangoz. Csupán a jellemzés első felét tudjuk azonosítani: ez utalás Hammurapira, a Kr. e. 18. századi Babilón I. dinasztiájának híres törvényhozó királyára, mivel egy kései szójegyzékből tudjuk, hogy a Hammurapi nevet a *Kimtu-rapaštu*, „kiterjedt család' értelemben magyarázták.

Aššur-bān-apli tanulmányai – amellyel gyakran büszkélkedik – egyaránt magukba foglalták az elméleti műveltséget és a hadi jártasságot. Elsajátította „a teljes írnok-műveltséget" és „minden mester tudományát" – ezek a mondatok rendszeresen megjelennek a király ninivei könyvtárában összegyűjtött táblák kolofonjaiban. Szakértelmének széles körét, amely kiterjedt az ékírás leghomályosabb formáinak olvasására és írására, valamint az aritmetikai táblázatok használatára, az imént említett kolofonok és a tetteiről szóló egyéb beszámolók gyakran említik részletezően. Még ha ezek az állítások esetleg némi – menthető mértékű – túlzást tartalmaznak is, az biztosnak látszik, hogy Aššur-bān-apli tudott olvasni: a hozzá intézett jelentések némelyikében a szakszavak és ritka (vagy kevésbé ritka) szavak magyarázó megjegyzésekkel *(glóssza)* vannak ellátva (ezeket egyszerű szótagjelekkel írták), kétségtelenül avégett, hogy lehetővé tegyék számára, hogy ezeket a közleményeket maga olvassa el.[33]

A gyakorlati képzés azt jelentette, hogy a trónörökös elsajátította a kocsihajtó készségeit, vagyis a kocsi hajtását vadászaton és háborúban, az íj és a nyíl kezelését, olyan készségeket, melyeket palotájának falain domborműveken is ábrázolt, és amely megszerezte számára a bibliai hírnevet is: „Nimród, hatalmas vadász az Úr előtt."[34]

Aššur-bān-apli nem mulasztja el, hogy tetteit és sikereit az istenek akaratának és támogatásának tulajdonítsa. Mivel mint istenfélő ember tevékenykedett – mindig segítségül hívta és dicsérte az isteneket –, a nagy istenek megbízták őt szentélyeik ellátásának feladatával, továbbá, jámborságának viszonzásául, maguk között elhatározták, hogy szembeszállnak Aššur-bān-apli ellenségeivel. Ily módon Aššur-bān-apli nem igényli magának a cylinder hátralévő részén felsorolt vitéz haditettek egyikét sem, egyedül az istenek javára írja, hogy „az ő helyén" mindezeket véghezvitték; megelégszik tanulmányai, készségei és jámborsága felsorolásával. Ön-bemutatását azzal foglalja össze, hogy kizárólag azokat a dolgokat emeli ki, amelyek a legitimációja szempontjából fontosak (39–40. sor): kiváló férfi, Aššur és Ištar kegyeltje, valamint régi királyi nemzetség sarja.

Ahogyan ez az istenek által kiválasztott és kedvelt király uralkodása alatt történni szokott, Aššur-bān-apli uralma virágkort jelentett. Ez az utolsó tárgy, amellyel a felirat bevezetésében foglalkozik. Ismét elkerülve Aššur-ah-iddina halálának említését, kijelenti, hogy miután az istenek – akiket a 41. sorban a 13–14. sorok sorrendjének megfelelően felsorol, bár kihagyja Ninlilt és Ninurtát – apja trónjára ültették, beköszöntött az aranykor. Ez a mezopotámiai irodalom egyik toposza, amely bizonyos műfajokban jelenik meg, például omen-szövegekben és jövendölésekben, amelyekben meghatározott uralkodókhoz boldog időszak, másokhoz pedig ennek ellentéte kapcsolódik. Az egyetemes béke és jólét jellemző vonása a tartós vagy alacsony árak; a királyoknak a méltányos árak fölötti büszkesége ezer évvel korábbról, az óbabilóni korból vagy még annál is régebbről ered. Óbabilóni törvénykönyvek és királyi rendeletek hirdetnek ki ilyen árakat; míg Hammurapi csak a béreket határozza meg, valamivel korábbi királyi rendeletek, mint Ešnunna törvénykönyve, a gabona, az olaj és más zsiradékok, a gyapjú és a réz árát is szabályozzák. *Annales*ének egy másik kiadásában (Cylinder B i 27–38) Aššur-bān-apli bevezetésének az aranykorról szóló költői leírásába belefoglalja a földek hozamának és az alapvető élelmiszerek árának pontos részleteit.

A cylinder egy későbbi szakaszában (ix 46–52. sor) Aššur-bān-apli visszatér a bőség témájához, és leírja, milyen olcsón lehetett tevét venni, miután Arábiából „számlálatlanul" hozta zsákmányul az állatokat. A mezopotámiai uralkodókban bámulatot ébresztettek a tevék, melyek nem voltak őshonosak a területen, így csak külföldi hadjárataik során találkoztak velük; talán a rómaiak és a görögök elefántok iránti rajongását lehetne ehhez hasonlítani. Ezen a cylinderen Aššur-bān-apli azzal dicsekszik, hogy „a tevéket, mintha juhok volnának, úgy osztogatta szét" Asszíria lakói között, és hogy még az ország belsejében is lehetett a piacon tevét kapni egy šiqlum[35] alatt, vagy „cserébe a korcsmárosnő egy (…)jáért, a sörfőző egy kancsó söréért, a kertész egy kosár zöldségéért."[36] Száz évvel később Nabû-na'id szokásától eltérően nem babilóni elődei, hanem Aššur-bān-apli stílusát és ábrázolásmódját követve (apja feltehetően az ő udvarában nőtt fel) egyesíti a két toposzt, s ugyanazokkal a szavakkal vezeti be a jólét leírását, melyeket Aššur-bān-apli használ a 45. sorban: „Adad bőven küldte esőit, Ea megnyitotta forrásait" (hozzátéve ehhez az Aššur-bān-aplitól származó idézethez, hogy a két isten Sîn parancsára cselekedett, ily módon a Hold-istennek, akinek különösen híve volt, befolyást tulajdonítva a többi isten fölött), s az így bekövetkező bőséget az árpa, a datolya, az olaj, a zsázsa, a gyapjú, valamely másik árucikk (talán a réz) és a bor árának közlésével illusztrálja. Az árpa, az olaj és a gyapjú voltak a megélhetés alapjai; Babilóniában fejadagként és különböző szolgálatok fizetségeként osztották ki e termékeket. A datolya, amellyel Nabû-na'id a sorukat kibővíti, alapvető étrendi kiegészítő volt (cukortartalma miatt), és az újbabilóni korban az erjesztett „sör" alapanyagául is szolgált, a malátasör mellett. A bor említése, mely Aššur-bān-apli felsorolásában jogosan szerepel, tekintve, hogy az északi területeken folyt szőlőművelés, Nabû-na'id jegyzékében

átvett elemnek tűnik, mivel délen, Babilóniában nem termett meg a szőlő.[37] Aššur-bān-apli vonzódását ehhez a toposzhoz az *annales*ében található utalások mellett mutatja egy őt dicsérő himnusz[38] is, amely felsorolja a csodálatosan alacsony gabona-, olaj- és gyapjúárakat.[39]

A bevezetés e záró egységét (45–51. sor) nem csupán az Aššur-bān-apli és más királyok fent említett feliratainak párhuzamai minősítik irodalmi jellegűvé, nem is az, hogy tejjel-mézzel folyó Kánaánban találjuk magunkat, ahol „a gabona öt könyök magas volt barázdájában", „a kalász 5/6 könyök nagyra nőtt", hanem az utolsó sorok stílusa is. A 48. sor két elemből áll: „dús volt a termés, a gabona (Nisaba) bőséges", ami inkább két, hasonlóan megfogalmazott előjel-*apodoszisz*ra emlékeztet, amelyek bőséget jövendölnek, mint teljes, alanyt és állítmányt tartalmazó mondatokra. A következő két sor (49–50) három mondatában váltakozik a szórend (határozó–állítmány–alany, alany–állítmány–tárgy; alany–állítmány–bővítmény), és egyikük sem állítmánnyal végződik, ahogyan azt a prózai szórend kívánná. Az utolsó sor (51) két felében nem csupán párhuzamosság (parallelizmus) található, hanem egy szerfelett ritka és emiatt igen nyomatékos szintaktikai szerkezet is (a zeugma, adiunctio vagy „közölés" néven ismert retorikai alakzat), melyben a középpontban vagy szélső pozícióban álló ige több alany mellett tölti be az állítmány szerepét. Az utolsó előtti helyen álló „szétáradt" állítmány nemcsak az utána álló „gazdagság" állítmánya, hanem a sor első felét záró „virágzás és bőség" szavaké is.

Ez az erősen hangsúlyos sor, ugyanúgy, mint az eredeti táblán a szakasz alatt húzott vonal, elválasztja az itt tárgyalt bevezetést Aššur-bān-apli hadjáratainak utána következő beszámolójától. Mintegy 1 200 sor évkönyvjellegű elbeszélés után ismét felbukkan a Kormányzás háza, a király hazai építési tevékenységének tárgya. A trónörökös rezidenciájának újjáépítése talán alkalmat adott Aššur-bān-aplinak arra, hogy egyik fiát beiktassa a hatalomba; talán jelképes aktussal készült megteremteni a dinasztikus utódlás folytonosságát, még ha a médek Asszíria határait fenyegették is. A Kormányzás házának újjáépítése, melynek elfoglalására az istenek parancsa, valamint Asszíria lakosságának és alattvalóinak egyetértése már apja életében őt választotta ki, arra szolgált számára, hogy megerősítse legitim igényét az asszír trónra.

Sövegjártó Szilvia fordítása

Jegyzetek

A cikk eredeti megjelenési helye: Erica Reiner, „Two Kings: 1. Nabonidus and the Concern with the Past; 2. Assurbanipal and the Legitimation by the Present": uő, *Your Thwarts in Pieces, Your Mooring Rope Cut: Poetry from Babylonia and Assyria* (Michigan Studies in Humanities, 5), Horace H. Rackham School of Graduate Studies at the University of Michigan, 1985, 1–28.
A British Museum tárgyainak fényképeit Niederreiter Zoltán készítette.

1 Godefroy Goossens, „Les recherches historiques à l'époque néo-babylonienne": *Revue d'Assyriologie* 42 (1948) 149–159, valamint több helyen a korszakkal foglalkozó irodalomban.

2 [Az akkád szöveget Komoróczy Géza korábbi fordítása nyomán közöljük: *Antik Tanulmányok* 11 (1964) 152–153, több helyen kisebb javításokkal, figyelembe véve Reiner Erika angol fordítását és a tanulmányban adott értelmezését. *A szerk.*]

3 Lásd a 10. és 14. jegyzetben hivatkozott szövegeket.

4 A témához kapcsolódó bőséges irodalomból lásd különösen Wolfgang Röllig, „Erwägungen zu neuen Stelen König Nabonids": *Zeitschrift für Assyriologie* 56 (1964) 218–260, aki szintén sokakat idéz a vonatkozó irodalomból.

5 Ur történelméről a közbeeső évszázadokban lásd John A. Brinkman, *Orientalia*, NS 38 (1969) 310–348.

6 Penelope Weadock: *Iraq* 37 (1975) 112; továbbá lásd az 5. jegyzetben idézett cikket, különösen 333 sk. és 334, 1. és 2. jegyzet.

7 Paul-Richard Berger, *Die neubabylonischen Königsinschriften* (= AOAT 4/1), Kevelaer, Butzon and Bercker, 1973 öt résszel számol, másokhoz hasonlóan önálló szerepet tulajdonítva az „Én" vagy „Ami engem illet" kezdetű szakasznak (11. sor).

8 Stephen Langdon, *Building Inscriptions of the Neo-Babylonian Empire*, Paris, 1905, 9 skk.; uő, *Die neubabylonischen Königsinschriften* (= VAB 4), Leipzig, 1912, 5 skk.; Sigmund Mowinckel, „Die vorderasiatischen Königs- und Fürsteninschriften, eine stilistische Studie": *Eucharisterion. Studien zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments Hermann Gunkel zum 60. Geburtstage…* , Göttingen, 1923, 278–322.

9 *Iqqur īpuš* (= Babilóni naptár), § 73. A korrelációt ezen előjel és a Nabû-na'id alatti holdfogyatkozás között először Paul Koschaker figyelte meg: *Rechtsvergleichende Studien…* (1917), 232 sk., akinek Nabû-na'id beszámolója tanára, Heinrich Zimmern fordításában állt rendelkezésére; megjegyzéseket fűzött hozzá többek között Jean Nougayrol, *Revue d'Assyriologie*, 40, 74; René Labat, *Calendrier*, § 73, 6. jegyzet. Az eclipsis időpontját Kr. e. 554. szeptember 26-ában állapította meg Hildegard Lewy, *Archiv Orientální* 17/2 (1949) 50, 105. jegyzet. A két szöveg közül, melyeket ezek a szerzők idéznek, csupán a második (K. 3768+ = ACh Sin 25) tartozik az *Enūma Anu Enlil* XVII. táblájához; a másik az *Iqqur īpuš* sorozat része.

10 Az égi előjel-sorozatok átvizsgálását ugyanennek az eseménynek egy másik beszámolója is említi; kiadása: Wilfred G. Lambert: *Archiv für Orientforschung* 22 (1968/69) 1 skk., iii 2 sk.; vö. P.-R. Berger, *Die neubabylonischen Königsinschriften …*, 71 sk., és Lambert, *Proceedings of the Fifth Seminar for Arabian Studies*, London, 1972, 53–64.

11 Nabû-na'id máshol is idéz egy hémerologiumot: *ina tašrītu* UD.17.KAM *ūmu Sîn immaggar piširšu* „tašrītu (= a VII. hónap) 17-én, amely napon, értelmezése szerint, Sîn kedvező"; ez idézet egy standard hémerologiumból, mely úgy jellemzi tašrītu 17-ét, mint amikor *Sîn amēla imangar,* „Sîn kedvező az ember számára". Lásd Röllig, *Zeitschrift für Assyriologie* 56, 253, 100. jegyzet.

12 Ezt dokumentálja egy Mariból származó szöveg (*Compte-rendu de la 2e Rencontre Assyriologique*, 1951, 46 sk.), lásd A. Leo Oppenheim, „Man and Nature in Mesopotamian Civilization": *Dictionary of Scientific Biography* XV (1978) 659, 116. jegyzet.

13 Amint azt Nabû-na'id más feliratai is elbeszélik. Egy beszámoló az ellenőrzött extispiciumról *(apqidma),* melyet egy harmadik, kedvező extispicium követ, és egy második kérdés *(ašnīma),* egy másképpen megfogalmazott kérdésre adott válasz elnyerése céljából, mely kérdés egy Šamašnak szánt korona elkészítésével kapcsolatos, és amelyre a válasz kedvező volt, megtalálható feliratában, no. 7, ii 2–9. A no. 3 két jós-áldozatot *(ašnīma alput pu[hāda])* említ a ii 45 sorban; no. 8-ban pedig a jós-áldozat elvégzése talán egy álom megerősítésére szolgált.

14 Egy másik hivatkozás leányának beiktatására, amely megfogalmazásában pontosan megfelel a 24–25. soroknak, csupán Sîn kérését hozza fel indokként: „Áhítattal foglalkoztam az óhajjal, melyet kinyilvánított előttem, nem tagadtam meg tőle óhaját, hanem megfeleltem parancsának." *Revue d'Assyriologie* 11, 109 skk. (Berger nomenklaturája szerint: Cyl. II, 5), ii 11 skk.

15 Ezekhez a papnőkhöz lásd Edmond Sollberger: *Archiv für Orientforschung* 17 (1954–56) 23–29.

16 Az eset elbeszélése hasonló kifejezésekkel, de az „ősi" minősítő elhagyásával megtalálható a párhuzamos beszámolóban: *Archiv für Orientforschung* 22, 4 iii 5 skk.

17 Bár a *kīma labīrimma eššiš ēpuš* mondat máshol is előfordul Nabû-na'id feliratain (például *Revue d'Assyriologie* 11, 111 ii 4 – idézve a 14. jegyzetben), sehol sem jelenik meg ilyen sűrűn.

18 Más feliratok, melyek két *inūšu* egységet tartalmaznak, két tevékenységre utalnak, mint például különböző templomok újjáépítése, lásd Berger, *Die neubabylonischen Königsinschriften*…, 57 sk.

19 I. Nabû-kudurri-uṣur tanácsot ad Nabû-na'idnak abban az álomban is, melyről a no. 8 felirat számol be, lásd Oppenheim, *Dream-book*, 250, no. 13 és 203 skk. Azonosítását I., nem pedig II. Nabû-kudurri-uṣurral lásd Berger, *Die neubabylonischen Königsinschriften* …, 63.

20 Az egyetlen további hely, amely említi, hogy gondviselésszerűen megtaláltak egy régi sztélét, és ez lehetővé teszi egy új istenszobor megformálását: Babylonian Boundary Stones, no. 36 iii 19–25; lásd Brinkman, *A Political History of Post-Kassite Babylonia,* 183 skk. és *Revue d'Assyriologie* 70 (1976) 183 sk. A sztélén rögzített jellegzetességekre utaló kifejezések gyakorlatilag megegyeznek mindkét szövegben: *ṣalmu, simātu* és *šiknu*. Valóban, Nabû-apla-iddina kőtáblája, amely ezt a szerencsés felfedezést rögzítette, évszázadokon át fennmaradt, az Kr. e. 9. századtól egészen Nabû-apal-uṣur, a káld dinasztia első uralkodója koráig, aki mindössze mintegy 50 évvel előzte meg Nabû-na'idot. Nabû-apal-uṣur a saját feliratát ennek a táblának az agyag másolatára írta, igazolva a templomnak Nabû-apla-iddina által tett adományokat.

21 En-ane-du valószínűleg az utolsó ilyen főpapnő volt; lásd Sollberger, *Archiv für Orientforschung* 17, 26.

22 Első kiadása: Cyril J. Gadd: *Iraq* 13 (1951) 27 skk.; újabb és korszerű fordítást ad Edmond Sollberger – Jean-Robert Kupper, *Inscriptions royales sumériennes et akkadiennes*, 209 sk., no. IVB 14h.

23 Weadock: *Iraq* 37, 111; Brinkman, *Orientalia*, NS 38, 315 skk.

24 A jó egészségen, hatalmon, Sîn és Ningal pártfogásán kívül bármiben, amit tesz, az utolsó jámbor óhaj, hogy leánya ne kövessen el kultikus hibát *(aj iršâ hitīti),* ugyanaz a kívánság, melyet Nabû-na'id idősebb fiával, Bēl-šarra-uṣurral kapcsolatban is megfogalmaz (no. 4 i 23, lásd Berger, *Die neubabylonischen Königsinschriften*…, 69, vagy *Cuneiform Texts*, 34, 27 i 39 sk. stb.).

25 Lásd újabban Wolfram von Soden, *Zeitschrift für Assyriologie* 70 (1981) 309 sk. (ismertetés Klaus Koch könyvéről: *Das Buch Daniel*).

26 Átírásban és német fordítással kiadta Maximilian Streck, *Assurbanipal*, Leipzig, 1916, vol. 2, 2 skk. Angol fordítása Daniel D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, Chicago, University of Chicago Press, 1927, vol. 2, 291 skk., §§ 765–769.

27 [Az akkád szöveget itt is Komoróczy Géza korábbi fordítása nyomán közöljük: *Ókori keleti történeti chrestomathia* (1965 és újabb kiadások), no. III/G/28, több helyen javításokkal, figyelembe véve Reiner Erika angol fordítását és a tanulmányban adott értelmezését. A tanulmány eredeti szövegében szerepel az akkád szöveg átírása, ezt itt mellőztük. *A szerk.*]

28 Donald J. Wiseman, *The Vassal-Treaties of Esarhaddon* (= *Iraq* 20 [1958]).

29 Lásd Hans E. Hirsch, „Eannatum von Lagaš und Sargon von Agade": *Studies Presented to A. Leo Oppenheim*, Chicago, 1964, 136–137.

30 Az istenek felsorolása a Szerződésekben a következő öt bolygóval kezdődik: Jupiter, Vénusz, Szaturnusz, Merkúr és Mars, valamint a Szíriusz csillaggal; ezután hozzáfűzi Aššurt, a hagyományos legfőbb triászt, Anut, Enlilt és Eát, majd megismétli a jegyzéket a 14–17. és 41–42. sorokban, azzal a különbséggel, hogy ott először a hímnemű istenségeket sorolja fel, csak azután a nőneműeket, így Ninlil és a két Ištar is a jegyzék végén szerepel, együtt Šerua és a Šarrat Kidmurit helyettesítő Bēlet-ilī istennőkkel.

31 Aššur-bān-apli trónörökösi kinevezését egy a király gyógyító-papja, Adad-šumu-uṣur által Aššur-ah-iddinának írt levél is dicséri (*Assyrian and Babylonian Letters*, 595+ = Simo Parpola, *Letters of Assyrian Scholars*, 129, lásd Parpola, uo., 2). A trónörökös kinevezésének lépéseiről és ennek Adad-šumu-uṣur egy levelében történő felidézéséről (*Assyrian and Babylonian Letters*, 2) lásd Paul Garelli, „L'état et la légitimité royale sous l'empire assyrien": Mogens T. Larsen (szerk.), *Power and Propaganda* (= Mesopotamia 7), Copenhagen, 1979, 321, valamint Garelli, „La propaganda royale assyrienne": *Akkadica* 27 (March–April 1982) 16–29, különösen 21.

32 Lásd Parpola: Bendt Alster (szerk.), *Death in Mesopotamia* (= Mesopotamia, 8), Copenhagen, 1980, 171 skk.

33 Lásd Albrecht Schott: *Zeitschrift für Assyriologie* 44 (1938) 194–200.

34 Egy másik felirat (Prism F, kiadta Jeanne-Marie Aynard, *Bibliothèque de l'École des hautes études, Sciences historiques et philologiques, 309e fascicule* [Paris, 1957]) ehhez hozzáfűzi: „sem király az emberek közül, sem oroszlán a vadállatok közül nem menekült meg nyilaim elől. Ismerem a hadviselés módját, járatos vagyok a csatarendben és a közelharcban." Ezeket a készségeket többnyire a perzsáknak tulajdonítják, őket Hérodotosz tudósítása (I. 136) szerint csupán három dologra képezték ki: lovaglásra, íjászatra és igazmondásra; lásd például Louis Robert, *Comptes-Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 1975, 328–330.

35 Szó szerint „egy šiqlum, fél šiqlum". A szám kifejezésének ez a különös módja, mely először a magasabb, majd az alacsonyabb mennyiséget nevezi meg, kevésbé gyakori a babilóni nyelvben, mint ellentéte, de párhuzamba állítható a magvető példázatának magot hozó gyümölcsével: „az egyik százannyit, a másik hatvanannyit, a harmadik harmincannyit" (Máté 13,8), míg Márk (4,8) szerint: „egyik a harmincszorosát, másik a hatvanszorosát, sőt némelyik a százszorosát is". Az „egy šiqlum, fél šiqlum" kifejezéshez az újasszír nyelvben lásd Karlheinz Deller: *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 57 (1961) 41 sk.

36 Az *Akkadisches Handwörterbuch* olvasata szerint *uhīr* = 'gyomok'; mivel ez volna ennek a szónak az egyetlen előfordulása, feltételezhető, hogy hiba az Ú.SAR = *urqītu* 'zöldség' helyett, lásd Manfred Weippert, *Die Welt des Orients*, 7, 46, 32. jegyzet.

37 Azonban lehetséges, hogy Nabû-na'id azért sorolja fel a bor árát, mert Harrānban, ahol sztéléjét felállították, az éghajlat lehetővé tette a szőlőművelést.

38 *Literarische Keilschrifttexte aus Assur*, 31; lásd Ernst Weidner: *Archiv für Orientforschung* 13 (1939–41) 250 skk.

39 Ugyanannak a gyógyító-papnak, Adad-šumu-uṣurnak egy levelében az általános jólét hasonló leírását olvassuk: „bőségesek az esők, kiadósak az áradások (és) jó a piaci árfolyam" (*Assyrian and Babylonian Letters*, 2 = Parpola, *Letters of Assyrian Scholars*, no. 121).